УДК 821.161.2–31.09
DOI https://doi.org/10.12958/2227-2844-2026-1-65-71

Негодяєва Світлана Анатоліївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри літературознавства і східної філології
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Лубни, Україна.
rovqueen@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-1906-6646

ПОЕТИКАЛЬНІ СКЛАДОВІ МОТИВУ ПАМ'ЯТІ В РОМАНІ ГАЛИНИ ПЕТРОСАНЯК «МАТРИҐАН»

Постановка проблеми. На сьогодні в період переформатування глобального світу ми бачимо активну трансформацію дефініцій феномена пам'яті у вітчизняних доробках істориків, політологів, філософів (В. Бабка, О. Бойко, Л. Венгринюк, О. Волянюк, Р. Додонов, В. Долгочуб, Ю. Зерній, В. Іваненко, А. Киридон, Ю. Котляр, Н. Кривда, В. Кривошеїн, О. Лосик, М. Рогожа, Ю. Руденко, С. Сторожук, Ю. Шаповал та ін.). Доречними для нашої розвідки стали і погляди німецького єгиптолога, історика релігії і культури Я. Ассмана, який увів до наукового обігу поняття «культурна пам'ять». Він запропонував диференціювати форми «колективної пам'яті» на «комунікативну пам'ять», коли індивід ідентифікує себе з певною соціальною групою, і «культурну пам'ять», коли індивід переосмислює себе крізь призму історії, міфології і культури певного народу (Ассман, 2012), на яких базується Сартрове розуміння «колективної відповідальності».

І це закономірно виправдовується у сучасному літературознавстві, де проблема пам'яті посідає значуще місце, оскільки пов'язана з питаннями історичної свідомості, культурної ідентичності та осмислення минулого. Художня література активно репрезентує різні форми пам'яті – індивідуальну, родинну, культурну – через систему наративних і поетикальних засобів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українське літературознавство у попередні часи у трактуванні категорії пам'яті під час історико-літературних інтепретацій спиралось на ідеї М. Бахтіна, Р. Лахманн, П. Рікера, В. Топорова та інших. Сучасні наукові візії щодо активізації цього феномену в літературі і в прозі, зокрема, свідчать про переосмислення цієї складової поетики, переакцентуючи увагу на культурно-ментальну семантику поняття.

Для сучасної вітчизняної епіки характерна «…Засвідчена інтенція до відновлення тяглості української історії, «зшивання» індивідуальної й колективної пам'яті, протидія імперському російському міфу, віднайдення культурно-національної ідентичності. Проблеми пам'яті і забуття, розриву поколінь, які виникають в глибинах реального соціокультурного досвіду, стають предметом літературної рефлексії саме через свою особливу значущість для самоідентифікації як людини, так і суспільства загалом» (Кавун, Вертипорох, 2022, с. 77).

У аспекті зазначених пошуків нашу увагу привернув роман «Матриґан» Галини Петросаняк, який є одним із творів сучасної української прози, у якому мотив пам'яті набуває особливої концептуальної ваги. Через систему спогадів, ретроспекцій та символічних образів авторка створює багатовимірний художній простір, у якому минуле взаємодіє із сучасністю. Читач одразу дуже схвально сприйняв його, і не лише за кінематографічність, інтригу, за відгуком Р. Шпука «…Місцями він дуже елегійний, чуттєво осяжний, але раптом ця елегійність пропадає і замінюється тривожністю, кривавими подіями… «Матриґан» – це таки повідомлення світові про Україну та її історію. Письменник впорядковує минуле, добрий письменник – ще

й майбутнє. В романі правдиво показана нещадність наших лісових хлопців, які опинились у безвиході і цю безвихідь поширюють на всіх, відсутність вибору у місцевого населення – це велика трагедія мого народу. Говорити правду – це дуже сучасно, цьому нас вчить війна» (Кушніренко, 2024).

Прозова творчість Галини Петросаняк презентує авторську стильову тенденцію поєднання інтелектуальної прози, психологічної глибини та рефлексії над культурною пам'яттю. Роман «Матриґан» варто розглядати як твір, у якому індивідуальна історія героїв поєднується з ширшим культурним світовим контекстом, бо Меланія, головна героїня твору, не тільки переосмислює себе у вирі подій сучасної війни, опинившись із сином-підлітком у Німеччині, а й провокує переосмислення себе, своєї відповідальності пані Міпель (літньої німкені, яка запропонувала жінці стати її компаньйонкою). У романі «Матриґан» мотив пам'яті виступає одним із ключових принципів організації художнього тексту, сюжетно-композиційної єдності. Він проявляється у формі індивідуальних спогадів персонажів, родинних історій та ширшого історико-культурного контексту.

Метою статті є аналіз поетикальних складових мотиву пам'яті в романі «Матриґан» Галини Петросаняк та визначення їхньої ролі у формуванні наративної структури й ідейно-художнього змісту твору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливу роль у нашій інтерпретаційній моделі відіграє трактування назви роману. Книжка мала називатися «Леткі сполуки», але в остаточному варіанті твір отримав символічну назву «Матриґан», що в прямому розумінні позначає гуцульську назву отруйної рослини беладони. Ця рослина в культурах різних народів здавалася оповитою легендами про відьом, отрути та магією. «Відьомська трава» у Середньовіччі; фатальна краса у італійців («красива жінка» у перекладі): жінки закапували сік рослини в очі, щоб розширити зіниці, що тоді вважалося ознакою краси, проте часто призводило до сліпоти); у деяких народних повір'ях, сушена беладона, розвішана в домі, захищала від відьом та чаклунів. «Гуцули, копаючи беладону («матріґан»), кидали навколо неї гроші, імітували танець. Вірили – все, що робить той, хто копає цю рослину, буде робити і той, кому дадуть напитися відвару з неї. Бойки, викопавши корінь беладони («недраґулі»), клали на це місце хліб і сіль – своєрідну жертву землі. За віруваннями, поширеними на Буковині, якщо рослину копають зі злим наміром, то при цьому люди сваряться, кричать, називають її «матриґаном», а якщо з добрим, то, йдучи копати, несуть з собою частування – хліб, горілку, мед. Копаючи, пестять її, обнімають, звуть «царичкою» (Войтович, 2002). Отже, для розуміння підтексту твору ця назва влучна щодо трактування домінуючого у творі мотиву пам'яті. Ним, як отруйною і водночас корисною лікарською рослиною, треба користуватися розумно, щоб не нашкодити собі або іншим.

Пам'ять у романі функціонує як динамічний процес реконструкції минулого. Події попередніх років постають не як статичний факт, а як інтерпретований досвід, що постійно переосмислюється героями. Така модель художньої пам'яті підкреслює її суб'єктивний характер. Наративні стратегії репрезентації пам'яті теж суб'єктивні, індивідуалізовані певним персонажем. Наприклад, для тітки Олени це тригер дитинства: «Вона була дитиною війни, дитинство в карпатському селі кінця сорокових і початку п'ятдесятих наклало свій жалобний відбиток на все її життя. Понад вісім останніх років, відколи помер її чоловік, Олена жила сама» (Петросаняк, 2024, с. 18). Її сни, дитячі спогади, що обірвала війна, – це щасливе дитинство, запахи лікарських рослин, народні дитячі ігри, співаночки, лічилки, що відображали традиційний природний устрій гірських народів України. Важливу роль у змалюванні мотиву пам'яті цієї другорядної героїні постають і художні деталі: люстерко сусідів (у яке вглядалась мала Оленка, щоб запам'ятати себе, бо вдома його не було), її сльози перед дзеркалом (бо ображена була Михайликом, що крутив дулі до неї), цупкий верет у сінокіс – «верету батьки гойдали з боку в бік, і це була райська гойдалка» тощо.

Для самої Меланії пам'ять – це ностальгічні спогади про життя в Україні, з чоловіком Віктором до розлучення, розмови по телефону з тіткою Оленою, з якою вони до війни не були частими і відвертими, вимушена еміграція заради спокою сина й інтеграція в німецькомовну культуру, яка дозволяє переосмислити події історії Другої світової війни в європейському контексті тощо.

Для пані Марґарете Міпель пам'ять – це не лише вірність справжній дружбі з колишньою родичкою Меланії Марією (її під час війни фашисти вивезли до Німеччині, батько пані узяв її за помічницю до себе в родину, дівчатка потоваришували, проте Марія, хвора на відкриту форму туберкульозу, ще й вагітна від батька Марґарет, потрапила до бараків лікарні Третього Рейху на «лист очікування», де її і стратили), це відновлення історичної правди й визнання колективної відповідальності і спокути перед винними. У передсмертному листі вона писала: «Співвина моєї родини – не кажучи вже про вину німців загалом – у трагічній історії Марії і в завданому вашій родині горі очевидна, а це волає про моральну відповідальність» (Петросаняк, 2024, с. 238).

Важливою особливістю поетики роману є використання різних наративних прийомів, які відтворюють процес пригадування. До них належать ретроспекції, що повертають оповідь до подій минулого. Наприклад: спогади Паюти, прабабусі Меланії: «Петро був їй добрим чоловіком, царство йому небесне. Але їхній шлюб не протривав і чотирьох років. Та й у ті роки вони мало були разом: чоловік мусив ховатися полонинами, щоб не забрали. Спочатку від совітів ховалися, а потім від німців… Аж поки навесні минулого року не постановив собі йти до лісу: сказав, що не хоче на своїй землі ні німців, ні москалів… У березні пішов, а в грудні загинув у бою з москалями, на ката би були… Паюта боялася, щоб і по неї не прийшли. Чого з'явилися в гори, хто їх сюди кликав? Петрові ледве минуло двадцять вісім, а дитині було пів року. Де рубають дрова, там летять тріски, кажуть зараз. Її дитина не пам'ятає свого батька» (Петросаняк, 2024, с. 99).

Промовистими наративними прийомами виступають внутрішні монологи, які відображають психологічний стан персонажів. Наприклад: «Дивно, думає Марґарете». Бо подібне в її довгому житті вже було. Колись давно, на початку. Тоді теж вирувала війна, і її покійний батько привів додому помічницю. Правда, то була росіянка… Тоді всі з тих країв були або росіяни, або поляки. Марґарете минуло сім, коли в домі з'явилась Марія, їхня служниця… Тепер згадка про неї розворушила її дитячу травму…Але якраз цей спогад про Марію сьогодні спонукав Марґарете погодитися і взяти в компаньйонки українку, що не вміє говорити німецькою» (Петросаняк, 2024, с. 51).

Окремої уваги заслуговує прийом фрагментарності оповіді, яка імітує структуру людської пам'яті. У художньому тексті авторки така організація наративу відтворює природний спосіб функціонування пам'яті, для якої характерні розірваність, асоціативність та вибірковість. Людська пам'ять не зберігає досвід у вигляді послідовної, лінійної розповіді; натомість вона постає як сукупність окремих епізодів, образів, відчуттів і деталей, що актуалізуються під впливом певних асоціацій або емоційних імпульсів. Саме тому фрагментарна побудова тексту дозволяє письменниці наблизити художній наратив до психологічної реальності сприйняття минулого.

Такий прийом проявляється у вигляді коротких сцен з минулого, спогадів, внутрішніх монологів або уривчастих описів, щоденникових записів Марії, листування, архівних довідок, між якими можуть існувати часові, просторові чи смислові розриви. Замість чітко структурованого сюжету читач отримує мозаїку окремих фрагментів життя різних родинних гілок Марії і Марґарете, різних часових і історичних вимірів, що поступово складаються у цілісну картину. Внаслідок цього активізується інтерпретаційна діяльність реципієнта: читач змушений самостійно встановлювати зв'язки між подіями, реконструювати хронологію та наповнювати прогалини власними припущеннями.

Отже, фрагментарність оповіді у романі Галини Петросаняк можна розглядати як ефективну наративну стратегію, що поєднує композиційні та психологічні функції. Вона не лише формує специфічну структуру тексту, а й дозволяє відтворити механізми людської пам'яті, підкреслюючи суб'єктивність, вибірковість і асоціативність процесу пригадування.

Символічна образність як носій пам'яті у художній системі роману відіграє важливу роль. Наприклад, матриґан як лікарська рослина і як символ страху, змальовано авторкою каталізатором відродження забутого: «І тут у свідомості Меланії знову зринула й, мов поріз, заболіла думка про її рослини в київській квартирі. Не раз вона картала себе, що не віддала вазони сусідці або не віднесла їх у кав'ярню чи перукарню поблизу. У шавлії, меліси, перцю чилі з її підвіконня були б шанси вижити… Вона просто зрадила їх, кинула помирати в порожній квартирі. Зі страху. Страх може застерегти й урятувати. Але занапастити душу він здатен теж. Він спричинює зради, через нього ми відкриваємося, заплющуємо очі на чужий біль, ховаємо голову в пісок. Страх – як матриґан» (Петросаняк, 2024, с. 178).

Простір у романі також виконує функцію збереження історичного досвіду. Локації, пов'язані з важливими подіями життя персонажів, набувають символічного значення та стають своєрідними «архівами пам'яті». Просторові образи – квартира, Київ, протиставлення карпатськиих і німецьких ландшафтів – виконують функцію своєрідних допоміжних «місць пам'яті», де зберігаються сліди минулих подій. Предметні художні деталі – старі фотографії, листи, щоденник (зошит Марії), особисті речі – стають своєрідними матеріальними носіями пам'яті. Вони активізують спогади персонажів і сприяють розгортанню наративу. Завдяки цьому художній простір роману перетворюється на систему символів, через які відтворюється досвід минулого.

Часова організація роману у структурі пам'яті має нелінійний характер. Події минулого і сучасності, двох війн і двох світоглядних орієнтирів на ці дві війни переплітаються, формуючи складну композиційну структуру. Така модель часу відображає особливості функціонування людської пам'яті, яка не підпорядковується суворій хронології, а переосмислюється в аспекті сьогодення. Таке переосмислення яскраво презентовано усвідомленням того, що українці – це не росіяни, і не лише на рівні мови, національної ідентифікації, а й у світовому контексті.

Важливим аспектом роману є зв'язок пам'яті з формуванням особистісної та колективної ідентичності. Обидві головні героїні, яких звела доля крізь десятиліття, усвідомлюють власне місце у світі через осмислення минулого – родинної історії, культурних традицій та історичних подій. Меланія відчула знайоме почуття провини і «…Відчула, що мусить щось змінити у своєму житті. Вона не може сидіти тут далі. Їй треба назад в Україну, до Києва. А ще їй треба в Карпати. Вона хоче обійняти тітку Олену, найближчу свою рідню. Хоче розповісти їй про Марію і Марґарете. Вона хоче зустрітися з Віктором… Відчуття, що в її житті настав час змін, і що вона до них готова, принесло їй полегшу» (Петросаняк, 2024, с. 199). Марґарете ж почала розшукувати і перечитувати старі публікації про вивезених до Німеччини молодих людей із територій Східної Європи в роки Другої світової війни, листуватися з архівами. Таким чином, пам'ять у творі виступає не лише тематичним мотивом, але й механізмом формування світогляду персонажів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, пропонована інтерпретаційна модель роману «Матриґан» Галини Петросаняк дозволяє зробити висновок, що мотив пам'яті є одним із ключових елементів його поетики. Він реалізується через систему наративних стратегій, символічну образність та специфічну часово-просторову організацію тексту. Завдяки цьому пам'ять у романі постає не лише як тематичний компонент, а як універсальний принцип художньої організації твору, що формує спосіб подання подій, структуру оповіді та логіку розвитку сюжетних ліній.

Пам'ять у творі виконує функцію структуротворчого принципу, який визначає композицію роману та його ідейно-тематичну спрямованість. Саме крізь призму пам'яті розгортається

взаємодія минулого і сучасного, індивідуального та колективного досвіду. Роман демонструє, що пам'ять є не статичним сховищем фактів, а динамічним процесом інтерпретації досвіду, у якому поєднуються особисті переживання, колективні наративи та культурні символи. Саме тому в поетиці твору мотив пам'яті набуває багатовимірного значення – водночас психологічного, історичного та культурного. «Так, матриґан. Це він ховається за принадними іменами. Щира правда: він здатен усунути судому. Він може увиразнити погляд, звільнити від спазму, знечулити. Але як із ним обходитись аби не отруїтися? Бо матриґантне лише зцілює, він здатен убити… Він навіть не двоїстий. Він багатогранний і синкретичний. У Карпатах вірили: дії того, хто копає цю рослину, повторюватиме той, кому її підносять як лікарство. "Ті, що століттями копають і підносять матриґан нам, українцям, роблять це явно не з добрими намірами, – думала Меланія. – Наша правда – теж матриґан"» (Петросаняк, 2024, с. 227).

Таким чином, аналіз роману «Матриґан» засвідчує, що мотив пам'яті виконує комплексну художню функцію, визначаючи не лише змістову, а й формальну організацію тексту. Це дозволяє розглядати пам'ять як один із центральних концептів авторської поетики, через який розкривається проблематика взаємодії минулого і сучасності, індивідуального досвіду та колективної історії. У перспективі подальших досліджень доцільним видається ширше осмислення цього мотиву в контексті сучасної української прози та її наративних практик.

Список використаної літератури

1. Ассман Я. Культурна пам'ять: письмо, пам'ять про минуле та політична ідентичність у високих культурах давнини. Київ : Ніка-Центр, 2012. 440 с.

2. Кавун Л., Вертипорох О. Код пам'яті в сучасному українському романі. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae.* 2022. Vols. 66. № 1. P. 67–79. DOI: https://doi.org/10.1556/060.2021.00007

3. Кушніренко Н. Письменниця і перекладачка Галина Петросаняк презентувала у Франківську новий роман «Матриґан». *Kurs,* 13.09.2024. URL: https://kurs.if.ua/pysmennyczya-i-perekladachka-galyna-petrosanyak-prezentuvala-u-frankivsku-novyj-roman-matrygan/

4. Петросаняк Г. Матриґан : роман. Чернівці : Книги – XXI, 2024. 240 с.

5. Войтович В. М. Українська міфологія [Текст] : [Довідник]. Київ : Либідь, 2002. 664 с. URL: https://proridne.org/Українська%20міфологія/Беладона.html

References

1. Assman, Ya. (2012). Kulturna pamiat: Pysmo, pamiat pro mynule ta politychna identychnist u vysokykh kulturakh davnyny [Cultural memory: Writing, memory of the past, and political identity in ancient high cultures]. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].

2. Kavun, L., & Vertyporokh, O. (2022). Kod pamiati v suchasnomu ukrainskomu romani [Memory code in the contemporary Ukrainian novel]. Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 66*(1), 67–79. DOI: https://doi.org/10.1556/060.2021.00007

3. Kushnirenko, N. (2024). Pysmennytsia i perekladachka Halyna Petrosaniak prezentuvala u Frankivsku novyi roman «Matrygan» [Writer and translator Halyna Petrosaniak presented a new novel «Matrygan» in Ivano-Frankivsk]. *Kurs,* September, 13. Retrieved from https://kurs.if.ua/pysmennyczya-i-perekladachka-galyna-petrosanyak-prezentuvala-u-frankivsku-novyj-roman-matrygan/ [in Ukrainian].

4. Petrosaniak, H. (2024). Matrygan: Roman [Matrygan: A novel]. Chernivtsi: Knyhy–XXI [in Ukrainian].

5. Voitovych, V. M. (2002). Ukrainska mifolohiia: Dovidnyk [Ukrainian mythology: A reference book]. Kyiv: Lybid. Retrieved from https://proridne.org/Українська%20міфологія/Беладона.html [in Ukrainian].

Негодяєва С. А. Поетикальні складові мотиву пам'яті в романі Галини Петросаняк «Матриґан»

У статті здійснено комплексний аналіз поетикальних особливостей мотиву пам'яті в романі Галини Петросаняк «Матриґан». Дослідження зосереджене на з'ясуванні функціонування пам'яті як одного з ключових концептів художньої структури твору та як важливого чинника формування його наративної організації. Особливу увагу приділено способам художньої репрезентації індивідуальної та колективної пам'яті, що виявляються у системі образів, сюжетно-композиційній побудові тексту та його часово-просторовій організації.

У роботі проаналізовано наративні стратегії, за допомогою яких у романі моделюється процес пригадування, реконструкції минулого та інтерпретації досвіду. Встановлено, що пам'ять у тексті функціонує не лише як тематичний елемент, а й як важливий структуротворчий принцип, який визначає логіку розгортання оповіді, формує багатошаровість наративу та зумовлює взаємодію різних часових площин. Показано, що ретроспективні фрагменти, фрагментарність оповіді та асоціативний характер наративу сприяють створенню складної моделі художнього часу, у межах якої минуле, теперішнє й культурна пам'ять перебувають у постійному діалозі.

Окрему увагу приділено символічним образам і мотивним комплексам, що актуалізують проблему пам'яті та виступають маркерами культурної ідентичності персонажів. Простежено, що через індивідуальні спогади героїв роман відтворює ширший контекст колективної та культурної пам'яті, у якому особистий досвід співвідноситься з історичною та культурною традицією. У результаті пам'ять постає як важливий механізм осмислення минулого, самоідентифікації персонажів і формування їхнього світогляду.

З'ясовано, що мотив пам'яті в романі «Матриґан» виконує багатофункціональну роль: він організовує сюжетно-композиційну структуру твору, визначає особливості наративу та сприяє формуванню його образної системи. Таким чином, пам'ять у творі постає як ключовий ідейно-естетичний чинник, що забезпечує цілісність художнього світу роману та визначає його концептуальну спрямованість у контексті сучасної української прози.

Ключові слова: пам'ять, поетика, наратив, художній час, культурна пам'ять, ідентичність, сучасна українська проза.

Nehodiaieva S. A. Poetical Components of the Motif of Memory in Halyna Petrosaniak's Novel *Matryhan*

The article provides a comprehensive analysis of the poetical features of the motif of memory in Halyna Petrosaniak's novel *Matryhan*. The study focuses on clarifying the functioning of memory as one of the key concepts of the artistic structure of the work and as an important factor in shaping its narrative organization. Particular attention is paid to the ways of artistic representation of individual and collective memory, which manifest themselves in the system of images, the plot-compositional structure of the text, and its spatio-temporal organization.

The paper examines the narrative strategies through which the novel models the processes of recollection, reconstruction of the past, and interpretation of experience. It is established that memory in the text functions not only as a thematic element but also as an important structural principle that determines the logic of narrative development, forms the multilayered nature of the narrative, and conditions the interaction of different temporal planes. It is shown that retrospective fragments, narrative fragmentation, and the associative character of narration contribute to the creation of a complex model of artistic time, within which the past, the present, and cultural memory remain in constant dialogue.

Special attention is also paid to symbolic images and motif complexes that actualize the problem of memory and serve as markers of the characters' cultural identity. It is demonstrated that through the individual memories of the characters, the novel reconstructs a broader context of collective

and cultural memory, in which personal experience correlates with historical and cultural tradition. As a result, memory appears as an important mechanism for interpreting the past, shaping the self-identification of the characters, and forming their worldview.

It is concluded that the motif of memory in the novel *Matryhan* performs a multifunctional role: it organizes the plot-compositional structure of the work, determines the features of the narrative, and contributes to the formation of its figurative system. Thus, memory in the novel emerges as a key ideological and aesthetic factor that ensures the integrity of the artistic world of the work and defines its conceptual orientation within the context of contemporary Ukrainian prose.

Key words: memory, poetics, narrative, artistic time, cultural memory, identity, contemporary Ukrainian prose.

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 19.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026